

Bayburt'tan Trabzon'a:
Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon Sefer Güzergâhı*

From Bayburt to Trabzon: The Route of Sultan Mehmed the
Conqueror's Trabzon Campaign

Osman Emir** - Miraç Tosun*** - Yasin Topaloğlu**** - İsmail Köse*****

Öz

Trabzon'un Osmanlılar tarafından fethi, Anadolu'da siyasi birliği sağlama yolunda stratejik bir adım olarak kabul edilmiştir. Ancak, bu fetih hakkında bilgi veren çağdaş

* Bu çalışma TÜBİTAK tarafından 221K235 numaralı COST projesi ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız/This Study was supported by Scientific and Technological Research Council of Türkiye (TÜBİTAK) COST within Grant Numbered 221K235 the authors thank TÜBİTAK for their support.

** Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü - Assoc. Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Faculty of Literature, Department of History, (Corresponding Author) Trabzon/TÜRKİYE, <https://ror.org/03z8fyr40> oemir@ktu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7965-3869>

*** Dr. Öğr. Üyesi Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü - Assist. Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Faculty of Literature, Department of History, Trabzon/TÜRKİYE, <https://ror.org/03z8fyr40> mirac.tosun@ktu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8587-9557>

**** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü - Assoc. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History, Erzurum/TÜRKİYE,
<https://ror.org/03je5c526> tyasin@atauni.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-3048-0207>

***** Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü - Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Trabzon/TÜRKİYE,
<https://ror.org/03z8fyr40> ismailkosetr@ktu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-8489-5088>

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Atıf/Citation: Emir, O. - Tosun, M. - Topaloğlu, Y. - Köse İ., "Bayburt'tan Trabzon'a: Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon Sefer Güzergâhı", *Belleten*, C 89/S. 315, 2025, s. 481-506.

kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Özellikle Yassıçimen-Trabzon arasındaki rota konusunda ciddi belirsizlikler mevcuttur. Çalışmada, Bayburt üzerinden Trabzon'a ulaşan altı tarihî yol belirlenmiş ve bu yolların her biri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu yollar arasında, özellikle Galyan Yolu'nun Fatih'in fetih rotası için en güçlü aday olduğu görülmektedir. Galyan Yolu, Bayburt'tan başlayarak Trabzon'a uzanan, Türkmen nüfusunun yoğun olduğu ve Rum yerleşimlerinden geçmeyen bir güzergâh olarak dikkat çekmektedir. Çalışma, Galyan Yolu'nun coğrafi özelliklerini, tercih edilme nedenlerini ve bu güzergâhın tarihî açıdan önemini açıklamaktadır.

Yazılı kaynaklar ve yüzey araştırmaları, Fatih'in fetih sırasında bu yolu tercih ettiğine dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Özellikle, Tursun Bey ve Konstantin Mihailoviç gibi dönemin tanıkları, sefer sırasında karşılaşılan zorlukları ve coğrafi engelleri ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bu anlatımlar, Galyan Yolu üzerindeki geçitler ve tarihî konumlarla örtüşmektedir. Ayrıca, bu güzergâh üzerindeki arkeolojik kalıntılar, bu yolun tarihi süreçte aktif olarak kullanıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, Galyan Yolu'nun Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon fethi sırasında izlediği güzergâh olarak en güçlü aday olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı'nın fetih stratejileri, Anadolu tarihî yollarının belirlenmesi ve bu yolların stratejik kullanımı konusunda bu yazının önemli katkılar sunduğunu düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Fatih Sultan Mehmed, Trabzon, Yüzey Araştırması, Yazılı Belgeler, Galyan Yolu.

Abstract

The Ottoman conquest of Trabzon was considered a strategic step towards political unity in Anatolia. However, there is not enough information about this conquest in contemporary sources. In particular, there are serious uncertainties about the route between Yassıçimen and Trabzon. In this study, six historical routes to Trabzon via Bayburt were identified and each of these routes was analyzed in detail. Among these routes, especially the Galyan Road seems to be the strongest candidate for Fatih's conquest route. The Galyan Road draws attention as a route that starts from Bayburt and extends to Trabzon, where the Turkmen population is dense and does not pass-through Greek settlements. This study explains the reasons for the preference of the Galyan Road and the historical importance of this route.

Written sources and surveys provide strong evidence that Fatih preferred this route during the conquest. In particular, contemporary witnesses such as Tursun Bey and Konstantin Mihailoviç provide detailed accounts of the difficulties and geographical

obstacles encountered during the campaign. These accounts coincide with the passages and historical locations along the Galyan Way. Moreover, the archaeological remains along the route indicate that this road was actively used throughout history.

In conclusion, this study emphasizes that the Galyan Road is the strongest candidate as the route taken by Mehmed the Conqueror during his conquest of Trabzon. We believe that this paper makes important contributions to the Ottoman conquest strategies, the identification of Anatolian historical routes, and the strategic use of these routes.

Keywords: Fatih Sultan Mehmed, Trabzon, Survey, Written Documents, Galyan Route.

Giriş

Fatih Sultan Mehmed'in Anadolu coğrafyasında siyasi birliği ve merkezîyetçi devleti oluşturma aşamasında Trabzon'un fethi önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte Anadolu siyasi tarihi açısından bu denli önemi haiz bir konu hakkında dönemin çağdaş tarihi kaynaklarında yeterli bilgi bulunmaz. Söz konusu kaynaklarda cevap bulunamayan konular arasında Fatih'in sefer güzergâhı başta gelir. Fatih'in özellikle Bayburt'tan sonra Trabzon'a ulaşmak için hangi yolun takip edildiği konusu önemli bir mesele olarak çözülmeyi beklemektedir. Osmanlı ordusunun bilinmeyen zorlu yolları izleyerek Trabzon'a ulaştığını belirten bu kaynaklar¹, güzergâh hakkında âdetâ sessizdirler. Bununla beraber kaynaklardan elde edilen karineler ile Osmanlı döneminde Bayburt üzerinden Trabzon'a ulaşan tarihî yollarla alakalı bilgiler bu meseleye ışık tutacak bir zemin sağlar. Bu çalışmada tarihsel süreçte Bayburt'tan Trabzon'a ulaşan tarihî yollar; alan araştırmalarıyla yerinde incelenerek elde edilen veriler, fetih hakkında bilgi veren kaynaklarla karşılaştırılmış muhtemel fetih güzergâhına dair bazı yeni teklifler ileri sürülmüştür. Bu çerçevede öncelikle Bayburt-Trabzon arasındaki yol güzergâhları ele alınacak, ardından da bunlardan hangisinin daha uygun ve makul bir temel oluşturduğu üzerinde durulacaktır.

1 Bk. Konstantin Mihailoviç, *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, çev. Kemal Beydilli, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2003, s. 73-75; Derviş Ahmet Âşıkî, *Âyıkpaşazâde Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 224-225; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi: 1288-1485)*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım, İstanbul 2008, s. 332-333; Kritovulos, *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, çev. Ari Çokana, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 192-193; Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, Vol. II, translated by Anthony Kaldellis, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England 2014, s. 359-360; Tursun Bey, *Fetih Babası'nın Tarihi/Târîh-i Ebû'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020, s. 110.

Bayburt Üzerinden Trabzon'a Ulaşan Tarihî Yollar

Tarihî kaynaklar ve saha araştırmaları sonunda Bayburt yolu üzerinden Trabzon'a ulaşan altı yol güzergâhı ön plana çıkmıştır. Doğudan batıya doğru bu tarihî yollar şöyledir:

Aydıntepe-Araklı/Sürmene Yolu: Güneyde Bayburt'tan itibaren başlayan bu yol Aydıntepe-Kemer Dağı-Limon Suyu-Aşot Geçidi-Madur Dağı-Ağaçbaşı-Kava (Kahve) Düzü ve Çavuşlu üzerinden Araklı Limanı'na bağlanmaktadır (harita 1-A)². Bu yolun bir diğer önemi Araklı Limanı'ndan Bayburt'a bağlanan en kısa ve en elverişli rotadır. Ayrıca yolun bitiş noktasında bulunan Araklı Limanı, Roma kaynaklarında *Hyssos Limanı* olarak adlandırılmış ve yine bu kaynaklarda liman ve çevresinde Roma'ya ait yardımcı bir birlik ile bu birliğe ait önemli bir de kaleden söz edilmiştir³. Bu yol 1970'lere kadar taşımacılıkta aktif olarak kullanılmıştır.

Aydıntepe-Galyan Yolu: Soğanlı Dağları üzerinden doğrudan Trabzon'a ulaşan ve 19. yüzyıl seyyah raporlarında "Galyan" olarak da bilinen Aydıntepe-Salmankas-Galyan Deresi yoludur⁴. Bu yolun Bayburt'tan itibaren takip ettiği rota Aydıntepe (Hart) Ovası-Aydıntepe Yaylası-Kemer Dağı, Bandike Yaylası-Boğaz Yaylası-Salmankas Geçidi-Balahor-Taşköprü Hanlar-Kazıklı Hanları-Gümüşki Hanları- Çayırılı Hanları, Galyan Deresi ve Boztepe'dir. (harita 1-B)

Aydıntepe-Taşköprü-Saveriksa-Maçka Yolu: Bayburt'tan itibaren bu yol güzergâhı sırasıyla Aydıntepe-Balahor Yaylası-Salmankas-Yağmurdere-Taşköprü Hanları-Sel Boğazı-İskobel Yaylası-Kofrakol Yaylası (Sesli Kaya)-Yazlık Köy (Livera)-Maçka (Ad Vicesimum; Magnana, Karydia), Boztepe ve Trabzon'dur. (harita 1-C). Bu yol güzergâhı üzerinde bulunan Yazlık (Livera) köyünün Osmanlı döneminde metropolitik merkezi olduğu ve Sümela Manastırı'nın yakınından devam eden yazlık ticaret rotasının buradan geçtiği bilinmektedir. Ayrıca Galyan yolu ile Yazlık köyünden geçen bu yol arasında bir bağlantı mevcuttur⁵. Güzergâh üzerindeki önemli istasyonlardan biri olan Kofrakol Yaylası doğrudan Sümela Manastırı'nın karşında yer almaktadır. Bu rota aynı zamanda Onbinler'in Maçka'ya indiğine inanılan güzergâhlardan biridir. Rota üzerinde yer alan İskobel

2 A. Bryer-D. Winfield, *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve Topografyası I*, çev. İsmail Köse, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s. 97-98.

3 Arrianus, *Periplus*, III. 1-2.

4 Bryer-Winfield, *age.*, s. 89.

5 J. P. Fallmerayer, *Doğu'dan Fragmanlar*, çev. H. Salihoğlu, İmge Kitabevin Yayınları, İstanbul 2002, s. 119.

Yaylası da Ksenophon'un askerleriyle ile birlikte denizi gördükleri Thekhes Tepe-si'ne aday bir yer olarak kayıt altına alınmıştır⁶.

Larhan Yolu: Bayburt'tan itibaren bu yol güzergâhı iki ayrı rota takip ederek Trabzon'a ulaşmaktadır. Bu rotalardan ilki Bayburt'tan başlayarak Aydıntepe-Yağmurdere-Taşköprü-Deveboynu Dağları-Maden Hanları-Anzarya Hanları-İsrafil (Cinli hanlar) Hanları-Acısü Hanları-Akarsu (Larhan)-Kınalıköprü-Maçka- Boztepe ve Trabzon'a ulaşır⁷. Bu yolun diğer alternatif rotası ise Bayburt-Uğrak (Varzahan)-Akşar (Balahor)-Balkaynak (Hadrak)'tan itibaren Gümüşhane il sınırları içine doğru Akçahisar-Keçi Kalesi-Alaçayır-Deve Boynu-Maden Hanları-Anzarya Hanları- İsrafil (Cinli) Hanlar-Acısü-Akarsu (Larhan)-Kınalıköprü-Maçka ve Trabzon'dur (harita 1-D). Gümüşhane-Keçi Kalesi'ne kadar takip edilen rota Trabzon'dan güneye inen "İpek Yolu" güzergâhı ile paraleldir. Ancak bu paralellik Deveboynu dağlarından itibaren Kınalıköprü-Maçka güzergâhı ile farklılaşır. Bu yol, 19. yüzyılın sıkça kullanılan yazlık rotalardan da biridir. Özellikle Osmanlı idaresinde kullanımı yoğunlaşan yazlık rotaların en büyük özelliği Gümüşhane ya da Bayburt'a yolculuk yapanların yolunu büyük ölçüde kısaltmalarıdır. Bahse konu yol, 1835-1842 yılları arasında W. J. Hamilton'un Trabzon'dan Bayburt'a giderken kullandığı yoldur⁸.

Karakaban Yolu: Karakaban Yolu, Trabzon Limanı'ndan güneye doğru Maçka'dan geçen iki önemli yazlık yoldan biridir. Karakaban Yolu da tıpkı Larhan Yolu gibi Gümüşhane ve Bayburt olmak üzere iki farklı rota takip ederek Trabzon'a bağlanmaktadır. İlk rota Bayburt'tan itibaren Aydıntepe-Yağmurdere-Taşköprü-Deve Boynu Dağları-Maden Hanları-Anzarya Hanları üzerinden *Pontos Kapıları* şeklinde adlandırılan Kolat Boğazı'na (Bylae?) ulaşır. Buradan itibaren Turnagöl, Meşçi Hanları, Naldöken, Ortaköy (Horokop/Gizenica), Maçka yolu ile Boztepe üzerinden Trabzon'a bağlanır (harita 1-E).

İkinci rota ise Gümüşhane Olucak (İmera), Aktutan (Tefil) üzerinden kuzeye doğru Bazbend Geçidi, ardında da Maden Hanları, Anzarya Hanları, Karakaban Dağları, Kolat Boğazı, Turnagöl, Meşçi, Naldöken ve Maçka yolu ile Boztepe'ye ulaşır (harita 1-E)⁹.

6 S. G. Brennan-C. J. Tuplin, "Theches: An Elusive Mountain", *Anatolian Studies*, Vol. 73, 2023, s. 134-135.

7 Bryer-Winfield, *age.*, s. 88-89.

8 J. W. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: With Some Account of their Antiquities and Geology-I*, London 1842, s. 163-164.

9 Bryer-Winfield, *age.*, s. 88.

19. yüzyıl kaynaklarında en sık kullanılan yazlık rotalardan biri olan Karakaban Yolu hakkında Prusya'nın Trabzon Konsolosu Otto von Blau'nun bölge hakkında kalem aldığı notlarda bilgiler bulunmaktadır. Otto von Blau bu yolun oldukça zor ve tehlikeli olduğunu, bir atın yolda tökezleyip devrildiğinde bütün kervanın durmak zorunda kaldığını, yol boyunca sürekli olarak kaza yapan ya da kaybolan insanların yardım çığlıklarının duyulduğundan bahsetmektedir¹⁰.

Zigana Yolu (İpek Yolu): Tarihî İpek Yolu rotası olarak da bilinir. Bayburt'tan Aydıntepe-Vavuk Geçidi, İkisu Hanları-Torul-Zigana Köyü-Hamsiköy (Palima/Palaikastro)-Dikkaya (Zafera) ve Maçka üzerinde Boztepe ve Trabzon'a ulaşmaktadır¹¹. (harita 1-F). Bahse konu rota tarihsel süreçte Trabzon'dan Erzurum ya da Erzincan'a oradan da İran'a ulaşan tarihî İpek Yolu'nun Anadolu'daki kuzey kollarındandır. Yol hem yazlık hem de kışlık rota olarak yılın 12 ayı kullanılmıştır¹².

Anlaşılabileceği üzere Bayburt ve Gümüşhane'den Trabzon'a ulaşan bu tarihî güzergâhların birçoğu birbirine hayli yakın ve belirli noktalarda kesişen yollardır. Bunların ortak özelliği her birinin zorlu ve tehlikeli bir coğrafyada olmasıdır. Özellikle 19. yüzyıl kayıtlarında sıkça kullanıldığı tespit edilen bu güzergâhlardan hangisinin Fatih Sultan Mehmed ve ordusu tarafından tercih edildiğini belirlemek için kitabi kaynaklara başvurmak gerekmektedir. Bu vadide zikredilen güzergâhlar içinde hangisinin uygun olduğunu tespit için iki ana kaynak grubuna başvurmak elzem görünür. Bunların ilki döneminde yazılan kitabi kaynaklar ile arşiv belgeleridir. Arşiv belgeleri özelinde ise Osmanlı döneminde seferlerin kayıt altına alındığı sefer ruzmançeleri öne çıkar.

Osmanlı kaynakları içerisinde sefere katılan bir kâtip tarafından tutulan sefer ruzmançelerinde, seferin güzergâhı ve konaklanan menzillerden başka seferin başlangıç ve bitiş tarihleri, orduda bulunan askerlerin sayısı ve türü, sefer güzergâhındaki yolların fiziki durumu, sefer güzergâhına dair coğrafi ve topografik bilgiler gibi siyasi, askerî tarih çalışmaları için çok kıymetli verileri tespit etmek mümkündür. Bu kaynaklar muhtevaları itibarıyla kısa bilgiler barındırsalar da yolun geçtiği bölgenin coğrafi özellikleri ile güzergâhtaki yer ve mevki isimleri toponomi açısından fevkalade önem arz etmektedir. Ordu yürüyüş rotalarının belirlenebildiği bu kayıtlara daha ziyade Fatih Sultan Mehmed sonrası özellikle de

10 Otto von Blau, *Commercials Zustände Persiens*, Berlin 1958, s. 214-215.

11 Bryer-Winfield, *age*. s. 88, 97.

12 Selahattin Tozlu, *Trabzon-Erzurum-Bayezid Yolu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997, s. 241-243.

Kanuni Sultan Süleyman'a ait sefer ruznamçelerinde rastlanabilmektedir. Bunun yanında Osmanlı dönemine ait bilinen en eski sefer ruznamesi/menzilnâme örnekleri Yavuz Sultan Selim dönemine aittir. Bu yüzden Fatih'in fetih için özellikle Bayburt'tan itibaren Trabzon'a ulaştığı güzergâhı belirlemek için eldeki diğer kaynakları devreye sokmayı gerekli kılmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed ve Mahmut Paşa'nın seferinde kendilerine eşlik eden iki görgü tanığının eserleri bu kaynakların başında gelmektedir. İlk eser Mahmut Paşa'ya eşlik eden Divan Kâtibi Tursun Bey'e aittir. Diğer eser ise seferde Osmanlı ordusunda bulunan Konstantin Mihailoviç isimli bir yabancısıdır.

Konstantin Mihailoviç'in eseri Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethini ele alan en tafsilatlı kaynak olmasına rağmen güzergâh hakkında coğrafi tasvir dışında hiçbir ipucu vermemektedir. Bahsedilen olumsuz hava koşulları ve kötü yol şartları, Trabzon'dan iç kesimlere ulaşan tüm yollar için geçerlidir. Trabzon fethine şahit olan bir diğer görgü tanığı Divan Kâtibi Tursun Bey ise sefer hakkında daha sınırlı bilgiler verse de güzergâh konusunda birtakım detaylar sunmaktadır. Tursun Bey eserinde şu ifadelerde bulunmaktadır. “Zafer sığınağı olan asker, Bayburt yolundan felekçe heybetli dağ, başı karlı Barkar¹³'dan aşır Trabzon sınırı yakınına vardığında, Mahmut Paşa'ya kılavuzu başarı olan muzaffer asker verdi¹⁴”. “Bayburt yolu” ve “Barkar” tanımlamaları yol güzergâhı ile ilgili en önemli iki anahtar ölçüdür. “Bayburt yolu” ifadesi açık bir şekilde Fatih'in Yassı Çimen'den (Çimen Dağı? / Erzincan) sonra, Mahmut Paşa, Sara Hatun ile Bayburt il sınırı içlerine doğru hareket ettiğini göstermektedir. Buradaki diğer anahtar kelime ise Bayburt yolu üzerinde bulunduğu ifade edilen *Barkar Dağı (Bulgar)*'dır. Ancak Barkar Dağı'nın lokasyonu tartışmalıdır. Öncelikle bu adlandırma tek bir dağ ismini mi yoksa bölgedeki sıradağları mı temsil ettiği açık değildir. Bu adlandırmanın bir dağdan ziyade Doğu Karadeniz sınırları içerisinde Aşağı Çoruh Nehri ile Karadeniz arasındaki Zigana-Soğanlı ve Kaçkarlardan oluşan dağ silsilesini temsil ettiği düşünülmektedir¹⁵. Bununla ilgili olarak F. Kırzioğlu, 15. yüzyıl kaynaklarından *Dânişmendnâme*'de Canik Bölgesi'nin batı kısımlarına “Bulgar Dağı” adı verildiğini; yine Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın 1912'de basılan *Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sâni*

13 Tursun Bey'in eserinde “Barkar” olarak adlandırılan bu dağ Âşıkpaşazâde (*age.*, s. 224-225) ve Neşri'de (*age.*, s. 332-333) “Bulgar Dağı” olarak tanımlanmaktadır.

14 Tursun Bey, *age.*, s. 110.

15 Benzer görüş için bk. C. Toumanoff, *Studies in Christian Caucasian History*, Georgetown University Press, Washington 1963, s. 450-451; Bryer-Winfield, *age.*, s. 116.

adlı eserinin 1:1500.000 ölçekli haritasında Çoruh'un solundaki sıradağlar *Barkhal Dağı* olarak gösterildiğini belirtmiştir. Ayrıca Kırzioğlu, Lynch'in 1901'de basılan kitabındaki 1:1.000.000 ölçekli haritasında da Atina (Pazar) kasabasının arkasına düşen dağlara da *Parkhal* adı verildiğini ifade etmektedir¹⁶. Kırzioğlu burada aslında Doğu Karadeniz'in batı, orta ve doğu kısmındaki dağlara farklı zamanlarda ve farklı kaynaklarda ortak bir ad olarak *Barkhal/Bulgar* şeklinde adlandırıldığını belirterek Barkhal/Bulgar adının aslında tüm Doğu Karadeniz sıradağlarının ortak ismi olduğuna vurgu yapmıştır. Doğu Karadeniz sıradağları, Strabon¹⁷ ve Ptolemaios'ta¹⁸ *Paryadres*, Plinius'ta¹⁹ *Parihedri montes*, Ermeni kaynaklarında *Parxar (Parhar)*²⁰, Gürcü kaynaklarında *Parxali (Parhali)*²¹, Türklerde ise *Parhal*²² şeklinde ifade edilmektedir.²³

Fatih'in ordusunun Erzincan üzerinden Bayburt'a ulaşması ve hemen ardından Barkar Dağı üzerinden Trabzon'a vardığı göz önüne alındığında Barkal dağlarının batı kısmını oluşturan Gümüşhane ile Bayburt il sınırları arasında kalan Soğanlı Dağları üzerindeki geçitlerinden biri kullanılmış olmalıdır. Bu bölümde Bayburt'u Trabzon'a bağlayan ve birçok tarihî yolun kesiştiği Soğanlı dağları ön plana çıkmaktadır²⁴. Zira Soğanlı dağları bölgede yaşayan insanlar tarafından da "Barkal" ya da "Bulgar" dağı olarak adlandırılmaktadır. Soğanlı dağları Bayburt'tan Trabzon'a ulaşan eski kervan yollarının üzerinde ve en önemli geçiş noktası olma özelliğini tarih boyunca korumuştur.

16 F. Kırzioğlu, "1461 Turabuzon Fethi Sırasında Fatih Sultan Mehmed'in Yaya Aştığı Bulgar Dağı Neresidir?", *VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1967, s. 326-327.

17 Strabon, *Geographika*, XI. 12. 4; 11. 14. 5.

18 Ptolemaios, *Ptolemy's Geography*, V. 12.2.

19 Plinius, *The Natural History of Pliny*, VI.9.25; VI. 11. 29.

20 L. Parpeci, *The History of Lazar Pärpec'i*, transl. Robert W. Thomson, Scholars Press, Atlanta 1991, s. 117; H. Hübschmann, *Die Altarmenischen Ortsnamen*, Oriental Press, Amsterdam 1969, s. 371.

21 Kartlis Tskhovreba, *History of Georgia*, Artanuji Publishing, Tbilisi 2018, s. 388-389.

22 Kırzioğlu, agm., s. 326-327.

23 Bununla birlikte günümüzde Artvin iline bağlı Yusufeli ilçesindeki Aluparmak dağlarının eski adı olan "Parhal/Parhali" gibi bu dağ isminin bir tek zirve ya da yere verildiği de görülmektedir V. Ünsal, *Eski Çağ'da Çoruh Havzası*, İksad Yayınları, Ankara 2022, s. 22, 31.

24 Benzer bir görüş için bk. A. Hahanov, *Panarel'in Trabzon Tarihi*, çev. E. Uzun, Trabzon 2004, s. 74 dn. 83.

Fatih'in Trabzon güzergâhı ile ilgili bir diğer önemli kaynak, Laonikos Chalkokondyles'in *Laonikou Apodeiksis Historiōn* adlı eseridir. Atinalı tarihçi Laonikos Chalkokondyles II. Murat ve Fatih dönemlerinde İstanbul'da bulunmuş ve eserini de 1464'te İstanbul'da ya da Osmanlı himayesinde ki Atina'da yazmıştır²⁵. Bu yüzden onun eseri Osmanlı tarihinin en eski kaynaklarından biri olarak görülür. Chalkokondyles'in on bölümden oluşan eserinin VIII-X. bölümlerini Fatih dönemi olaylarına ayırmıştır. Bu konular içinde Fatih'in Trabzon seferi de bulunmaktadır. Chalkokondyles eserinde Fatih'in Trabzon seferinde Mahmut Paşa'nın Trabzon yakınlarında ordugâhını kurduğundan ve padişahın da daha sonra farklı bir rotadan gelerek bu ordugâha dâhil olduğundan bahsederken bir yer adından söz etmiştir: "... daha sonra padişah da geldi ama Mahmud [Paşa] önceden Trabzon'a yürümüş ve çadırlarını Skylolimne denilen bir yere kurmuştu"²⁶. "Skylolimne" Fatih'in Trabzon seferi hakkında bilgi veren kaynaklarda Barkar'dan sonraki ikinci önemli yer adıdır. Aynı Chalkokondyles Şeyh Cüneyd'in Trabzon seferi hakkında ise çok daha tafsilatlı topografik bilgiler verir.²⁷ Mahmut Paşa'nın 1461 Ağustos'unda kamp kurduğu Skylolimne, günümüzde Boztepe'nin güneyinde ki *Gölçayır/Divranos*'a döneminin Rumlarının verdiği Hellence isimdir²⁸. Hellencede σκύλος: "yavru köpek" ve ἡ λίμνη: su birikintisi, nehir, göl anlamlarına gelen bu birleşik isim (Skylolimne) "Köpek Gölü" ya da "Köpek Bataklığı" anlamındadır.²⁹

Fallmerayer 1840'lı yıllarda Trabzon'a gerçekleştirdiği seyahatinde Skylolimne'yi (Gölçayır) şu şekilde tasvir etmiştir: "...at üzerinde bir saat gittikten sonra dibi yağlı tabandan oluşan çamurlu bir çukura rastladık. Buna Bizans ülkelerinde olduğu gibi burada da Mesarea deniyor. Çukurun en dibinde kurumuş tatlı su birikintisinin izleri görülüyor; burada buna bir zamanlar Skylolimne denirmiş³⁰".

19. yüzyıl yazarlarından Finlay, Skylolimne'yi "Köpek Bataklığı" olarak adlandırmış ve Osmanlı döneminde bölge halkı tarafından da daha çok bu ad ile

25 Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, "Laonikos Chalkokondyles'in Hayatı ve Tarihi", *OTAM*, S. 21, 2007, s. 51; Levent Kayapınar, "Chalkokondyles, Laonikos (XV. yüzyıl Bizans Tarihçisi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek-1 Cilt, 2016, s. 260-261.

26 Chalkokondyles, *age.*, s. 359.

27 Feridun M. Emecen, "Şeyh Cüneyd'in Akçaabad\Trabzon Sefer Güzergâhı Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, Turkuvaz Yayınları, İstanbul 2020, s. 389-396.

28 Bryer-Winfield, *age.*, s. 124; 381-382.

29 R. Becks, *Etymological Dictionary of Greek*, Vol. I, Brill, Leiden and Boston 2010, s. 1361

30 Fallmerayer, *age.*, ss. 104.

tanımlandığını ifade etmiştir³¹. Adından da anlaşılacağı üzere bölge, yağmur ve kaynak sularının birikmesiyle oluşan ancak gölden ziyade bataklığı andıran bir yer olarak ön plana çıkmıştır. Ancak Trabzon şehir merkezinden yaklaşık 8 km uzaklıkta yer alan bu bölge günümüzde tamamen iskâna açılmış olup, bahsi geçen göl ya da bataklıktan hiçbir iz kalmamıştır.

Boztepe'nin güney tarafında yer alan ve tarihî İpek Yolu güzergâhı üzerinde ki Skylolimne, eski çağın önemli komutan ve imparatorlarından Arrianus³², Hadrianus³³ ile Southgate³⁴, Deyrolle³⁵, Fallmerayer³⁶ gibi Osmanlı dönemi seyyahları ve araştırmacılarının Trabzon'a ulaştığı güzergâhın kuzey kesişme noktasını temsil eder. Dolayısıyla Chalkokondyles'te bahsi geçen Skylolimne, Trabzon'dan Gümüşhane ve Bayburt'ta ulaşan tarihî yol güzergâhlarının birleştiği önemli bir kavşak noktasıdır.

Yukarıda adı geçen bu iki toponim (Skylolimne ve Barkar) dışında Osmanlı dönemine ait kaynaklarda geçen coğrafi tanımlamalar ile Bayburt'tan Trabzon'a bağlanan tarihî yol güzergâhlarının birlikte değerlendirilmesi fetih rotasına dair olası alternatiflerin belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda sefer hakkında bilgi veren döneme ait kaynaklar ışığında Trabzon'a bağlanan eski yol istikametleri göz önünde bulundurulduğunda öncelikle Gümüşhane-Torul üzerinden Trabzon'a ulaşan yolları kolaylıkla devre dışı bırakabiliriz. Çünkü kaynaklarda Trabzon'un fethi için verilen bilgilerde Fatih'in bilinmeyen zorlu yollardan ve düşmanın hiç beklemediği bir yerden Trabzon'a vardığı belirtilmektedir³⁷. Bu ifadeye göre Fatih ve ordusunun yılın 12 ayı ulaşımına elverişli ve "İpek Yolu" olarak da bilinen Zigana Yolu'nu kullanmış olması pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca Trabzon Tekfuru David Komnenos'un (1459-1461) maruf ana yol güzergâhlarını orduların geçişine kapattırdığı bilinmektedir³⁸.

31 G. Finlay, *A History of Greece: Mediaeval Greece and the Empire of Trebizond, A.D. 1204-1461*, William Blackwood and Sons, London and Edinburg 1851, s. 490.

32 Arrianus, *periplus*, I. 1-2

33 Mitford, *age.*, s. 349.

34 Horatio Southgate, *Narrative, of the Tour Through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia I*, New York 1840, s. 157-164.

35 Theophile, Deyrolle, *1869 da Trabzondan Erzuruma*, çev. Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul 1939, s. 16.

36 Fallmerayer, *age.*, s. 104.

37 Kritovulos, *age.*, s. 192-193; Mihailoviç, *age.*, s. 73-74; Tursun Bey, *age.*, s. 110.

38 Bryer-Winfield, *age.*, s. 119.

Şüphesiz Zigana Yolu da bu kapatılan rotaların başında gelmelidir. Bundan dolayı Amasya Valisi Hızır Bey'in 1456 tarihli Trabzon kuşatması yalnızca denizden gerçekleştirilebilmiştir³⁹. Dahası Chalkokondyles, Fatih'in Trabzon'un fethinden sonra Gümüşhane ve çevresinin hâkimi Kabazites ailesini⁴⁰ bu topraklardan çıkarmak için Amasya Valisi Hızır Bey'i görevlendirdiğini ifade etmektedir⁴¹. Ancak görev gerçekleşmemiş olmalı ki Torul Prensliği Trabzon fethinden çok sonra Fatih'in oğlu Bayezid Dönemi'nde (1481-1512) ortadan kaldırılabilmıştır⁴². Bu da Osmanlı ordusunu bu bölgeden geçmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Zigana Yolu üzerindeki Torul Boğazı (Ardasa), yüksek tepelerle çevrili dar bir vadiden oluşmaktadır. Büyük bir ordunun geçişine elverişli olmayan bu bölge düşman tarafından pusuya düşürülmeye oldukça uygun bir coğrafi yapıya sahiptir. Bundan dolayı Fatih'in böylesine bilindik ve tehlikeli bir yoldan ordularını geçirmesi pek olası değildir. O hâlde Zigana Yolu ve Gümüşhane-Torul üzerinden geçen rotalarının da olası fetih güzergâhı dışında tutulması gerekir. Bu da bize Fatih'in fetih güzergâhıyla ilgili değerlendirmeye almamız gereken yolların Bayburt üzerinde doğrudan Trabzon'a ulaşması gerektiğini gösterir. Bu durumda Balkar Dağı Geçidi için Soğanlı Dağları önermesi daha uygun görünmektedir.

Fatih'in Trabzon'a ulaşmak için kullandığı düşünülen aday yollar arasında Maçka içinden geçen güzergâhları da değerlendirme dışında tutabiliriz. Çünkü o dönemde Maçka'nın büyük bir bölümünü Rum nüfusu oluşturmaktaydı. Fatih'in oldukça gizli tuttuğu sefer rotasını mümkün olan en az tehlikeyle tamamlamayı planladığı bilinmektedir. Bu yüzden doğrudan Maçka içerisinden geçen *Karaka-*

39 Her ne kadar Bryer bu faaliyeti Haydar Paşa'ya atfediyorlarsa da burada bahsi geçen Amasya Valisi Hızır Bey olmalıdır, bk. Kenan İnan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, 2003, s. 73.

40 Gabrades ailesi X. yüzyılın son çeyreğinde Khaldia Theması'nın başına geçmiş ve uzun bir süre buranın yönetiminde söz sahibi olmuştur. Ailesi, Komnenoslar Dönemi'nde ise Trabzon Dukalığı'nın kontrol altında tutulması için görevlendirilmiştir. Bu dönemde aile Bizans'ın siyasi karmaşasından yararlanarak bölgede yarı bağımsız bir yönetim uygulasa da zamanla tekrar gücünü kaybederek Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girmiştir. Daha fazla bilgi için bk. Anthony Bryer, "A Byzantine Family: The Gabrades, c. 979- c. 1653", *Historical Journal University of Birmingham*, 12, 1970, s. 164-187.

41 Chalkokondyles, *age.*, s. 363.

42 Mehmet Bilgin "Trabzon Bölgesi'nin Fetih Aşamaları ve Torul'un Fethi", *İzzet Gündoğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı-Makaleler*, ed. Oktay Belli- Yücel Dağlı-M. Sinan Genim, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul 2005, s. 72-80. Torul'un Fethi ile alakalı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi evrakındaki bir belge, "kaziyye-i mektub-ı Sultan Bayezid" başlığı taşımakta ve bu mektupta Torul'un fethi hadisesinden bahsedilirken "Trabzon şimdi Trabzon oldu" ifadesine yer verilmektedir, bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, (TS.MA.e) nr. 578.

ban, *Larhan* ve *Saveriksa-Livera* yollarını da bu değerlendirme doğrultusunda fetih rotasına aday yollar listesinden çıkarabiliriz. Bryer, bu görüşü desteleyecek şekilde Fatih'in Trabzon'un fethi için *Larhan* yolu ile Sümela Manastırı'nın üstünden geçen *Saveriksa-Livera* yolunu tercih etmeyeceğini belirtmiştir. Bryer, Sümela'nın kısa kroniğinde 1253-1481 arasında 24 kişi kaydedildiğini ve bunlardan hiçbirinin keşişlerin sivil hayatlarında görebilecekleri en dehşet verici durumlardan biri olacak olan Osmanlı ordusu hakkında herhangi bir bilgi vermediğini ifade etmiştir⁴³. Bryer, büyük bir ordunun Sümela Manastırı yolu ya da karşı yamaçlarından geçerek Maçka içlerinden Trabzon'a ulaşmasının manastır kayıtlarında muhakkak yer alması gerektiğini ancak böyle bir kaydın bulunmadığını vurgulamıştır. Dahası Sümela'ya yakın bir noktadan geçecek olan büyük bir ordunun manastırın içinde bulunan zenginlikleri göz ardı etmeyeceklerini ancak bununla ilgili de ne yazılı ne de herhangi bir arkeolojik kanıt olduğunu ifade etmiştir. Tüm bunlara ek olarak Osmanlı ordusunun doğuda Türkmen nüfusunun ağırlıklı yaşadığı rotalar varken batıda Rum tebaasının yoğun olarak yaşadığı bir yol tercih etmesi de pek mümkün gözükmemektedir.

Zigana ve Maçka'dan geçen tarihî yolları değerlendirme dışında bıraktığımızda elimizde iki önemli rota kalmaktadır. Bunlardan ilki *Araklı/Sürmene-Bayburt Yolu* diğeri ise *Galyan Yolu*'dür. Bu iki güzergâhın ortak noktaları doğrudan Bayburt üzerinden Trabzon'a ulaşmaları ve güzergâhların Rum tebaasının yoğun olarak yaşadığı Maçka'dan değil, Türkmen nüfusun bulunduğu bölgelerden geçmesidir. Bu iki yolu birbirinden ayıran en temel fark ise Galyan Yolu, Boztepe üzerinden Trabzon Limanı'na inerken, Araklı/Sürmene Yolu, Araklı Limanı'na bağlanmaktadır. Bu temel farklılık aslında Fatih'in olası fetih rotasını belirlemede önemli bir avantaj sağlamaktadır. Çünkü Fatih'in Mahmut Paşa ile Trabzon yakınında *Skylo-linme* adlı yerde bir araya geldikleri ve bu yerin de günümüzde Boztepe'nin güney yamacında bulunan Gölçayırı'nın o günkü adı olduğu yukarıda belirtilmişti. O hâlde Fatih ve ordusu hangi yolu kullanmış olursa olsun kuzeyden güneye inerken Gölçayırı'na ulaşmaları gerekir. Geriye kalan alternatif güzergâhlara bakıldığında bu bölgeye ulaşmayan tek yolun *Araklı/Sürmene- Bayburt Yolu* olduğu görülecektir. Zira bu yol doğrudan Gölçayırı-Boztepe üzerinde Trabzon'a değil Gölçayırı'nın yaklaşık 40 km doğusunda kalan Araklı Limanı'na bağlanmaktadır. Her ne kadar Bryer ve Winfield, Fatih'in Trabzon'un fethi için kullandığı güzergâha en uygun

43 Bryer-Winfield, *age.*, s. 119.

aday olarak bu yolu önerse de⁴⁴ kaynaklarda herhangi bir şekilde doğudan sahil şeridinden gelen bir kuşatmadan bahsedilmediği gibi bu yol Skylolimne'ye oldukça ters bir yönde kalmaktadır. Ayrıca Araklı Limanı'ndan Trabzon'a sahil boyunca yaklaşık 40 km yürüyüş gerçekleştirecek bir ordunun düşman tarafından kolaylıkla fark edileceği de bir gerçektir. Bu yüzden Araklı/Sürmene- Bayburt Yolu'nu da fetih güzergâhına aday yolların dışında tutabiliriz.

Tüm bu veriler, Fatih'in Bayburt üzerinde Gümüşhane rotasına dâhil olmadan ve aynı zamanda doğrudan Maçka'nın içerisinde geçen yolları kullanmadan Boztepe'nin güney yamacındaki Gölçayırı'na ulaşan bir rota belirlememiz gerektiğini göstermektedir. Eldeki yazılı kaynaklar ve arazi çalışmaları sonunda ulaştığımız veriler bize bu rotaya en uygun yolun *Galyan Yolu* ya da bu yol ile paralel bir rota olduğunu göstermektedir. Zira Bryer ve Winfield, her ne kadar fetih rotası olarak ön plana çıkardığı yol Bayburt-Araklı/Sürmene yolu olsa da bir diğer önerisi de *Galyan Yolu* olmuştur⁴⁵.

19. yüzyıl kaynaklarına bakıldığında Trabzon-Bayburt-Erzincan arasında gerçekleştirilen yolculuklarda en yoğun kullanılan yazlık rotanın Galyan Yolu olduğu görülmektedir⁴⁶. Dönemin önemli seyyahlarından Lynch, Erzurum-Bayburt-Trabzon arasında seyahat eden bir yolcu için bu yolun hem kısa hem de arazi yapısını göre daha uygun olduğunu ve tercih edildiğini belirtmiştir⁴⁷. Bu yol hakkında en tafsilatlı bilgileri ise 19. yüzyıl seyyahlarından Fransız *Deyrolle* vermekte yolun oldukça çetin ve zor olduğuna vurgu yapmaktadır⁴⁸.

Bahse konu yol güzergâhı hakkında bir diğer tafsilatlı bilgi ise yine 19. yüzyılda Trabzon'un Fransız konsolosu olan *Marius Outrey*'e aittir. Outrey, Trabzon'dan başladığı seyahatinde 7 saat sonra *Çayırılı Hanlarına* ulaştığını sonra yolun oldukça sarp bir hâl aldığını ve burada oldukça tehlikeli geçitler bulunduğunu, 16 saatlik bir yürüyüşten sonra Şaphane köyüne vardığını belirtmiştir. Şaphane'den sonra ise 8 saatlik bir yürüyüşten sonra *Balahor*'a (*Akşar*) ulaştığını ifade etmiştir⁴⁹.

44 Bryer-Winfield, *age.*, s. 120.

45 Bryer-Winfield, *age.*, s. 119.

46 H. F. Tozer, *Turkish Armenia and Eastern Asia Minor*, Longmans Green, London 1881, s. 430-433.

47 H. F. B. Lynch, *Armenia, Travels and Studies*, Vol. II, Green and Go, Longman, London 1901, s. 239-240.

48 Deyrolle, *age.*, s. 16.

49 Özgür Yılmaz, "Marius Outrey'nin 1835 Yılında Trabzon'dan Erzurum'a Seyahati ve Erzurum Şehri Hakkında Raporu", *Mavi Atlas*, C 7/S. 20, 2016, s. 155-156.

Yukarıda bahsi geçen iki seyyahın da oldukça zor ve tehlikeli bir yol olmasına rağmen bu rotayı tercih ettikleri görülmektedir. Söz konusu tercihin olası nedeni yolun Trabzon'dan Bayburt'a ulaşan en kısa güzergâhlardan biri olmasıdır. Ayrıca 19. yüzyıl kaynaklarında bu yol güzergâhı ve yolun fiziksel özellikleri hakkında verilen bilgiler, Trabzon fethine şahit olan görgü tanıklarının anlattığı bilgilerle de uyum göstermektedir.

Yüzey Araştırmalarında Olası Fetih Rotası: Tarihî Galyan Yolu

Yukarıda ki tüm bilgiler ve iddialar *Galyan Yolu*'nu fetih rotası için en iyi aday yapmaktadır. Bu tarihî rota yüzey araştırmalarına göre Bayburt'tan sonra Aydıntepe'ye doğru devam etmektedir. Güzergâh doğrultusunda bölgede yapılan arazi çalışmalarında Aydıntepe Ovası'nın doğusunda *Taşkesenler köyü* içerisinde ovaya hâkim bir noktada höyük kalıntıları bulunmaktadır (📍 40.19171, 40.10841, 1566 m- Resim 1, 2). Daha önce bölgede yapılan yüzey araştırmalarında höyüklerin yüzeyinde ve çevresinde Tunç, Demir Çağı, Roma ve Geç Dönem seramikleri tespit edilmiştir⁵⁰. Yolun her iki yakınında bulunan bu höyükler aslında araştırılan yol ile çevresinin önemli bir geçiş güzergâhı ve yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Höyüklerin konumu dikkate alınarak güzergâha sadık kalıp kuzeybatıya doğru devam edildiğinde *Aydıntepe Ovası*'na ulaşılmaktadır. Bu ovada bir ordunun konaklaması için uygun geniş bir arazi bulunmaktadır. Bölge sakinleriyle yapılan görüşmelerde bu alanın *Ordudüzü* olarak adlandırıldığı ve Osmanlı döneminde büyük bir ordunun burada konaklamasından dolayı bölgeye bu adın verildiği ifade edilmektedir. (📍 40.1932, 40.1034, 1540 m- Resim 3) Elbette bu hikâyenin doğru olup olmadığı ya da bu alanda konaklayan ordunun Fatih'in ordusu olup olmadığına tespit etmek mümkün değildir. Ancak bu bilgi sözlü tarihe ait önemli bir veri olarak kayıt altına alınmıştır.

50 Süleyman Çiğdem-Haldun Özkan-Hüseyin Yurttaş, *Tarihî ve Kültür Varlıklarıyla Bayburt*, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Bayburt 2020, s. 88-89.

Resim 1: Taşkesenler Höyük-Bayburt

Resim 2: Taşkesenler Höyük-Bayburt

Resim 3: Aydıntepe “Ordudüzü” mevkii

19. yüzyıl kaynaklarından bahsedilen rota doğrultusunda Aydıntepe Ovası’ndan sonra yaklaşık 2410 m yükseklikte bulunan Aydıntepe Yaylası’na (📍 40.2653, 40.023) ardından da Trabzon’a geçişi sağlayan Kemer Dağı’na ulaşılmıştır. Soğanlı dağlarının bir parçası olan Kemer Dağı, Bayburt’un Karadeniz’e açılan kapısı durumundadır ve bu özelliğiyle Tursun Bey’de bahsi geçen Barkar Dağı üzerinden Trabzon’a geçişi sağlayan bölge için en iyi adaydır. Zira Bayburt üzerinden doğrudan Trabzon’a ulaşmak isteyen bir kişinin kullanmak zorunda olduğu dağ geçitlerinin başında Kemer Dağı gelmektedir. Bununla ilgili olarak Osmanlı döneminin önemli seyyahlarından biri olan Evliya Çelebi, Trabzon’dan Bayburt’a giden insanların genellikle bu güzergâhı tercih ettiklerini ancak yolun tek bir geçiş yeri olduğunu ifade etmiştir⁵¹. Bununla ilgili olarak F. Kırzioğlu da Fatih’in ordusu ile güçlkle açtığı Barkar Dağı’nın günümüzde Kemer dağı olduğunu ifade etmiştir⁵².

51 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, II/1, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 116.

52 Kırzioğlu, agm., s. 326.

Kemer Dağı üzerinde yapılan arazi çalışmalarında eski yol güzergâhına ait izler takip edilebildiği gibi bu dağ üzerinde eski bir han kalıntısına ait temel izleri de tespit edilmiştir (📍 40.2932, 40.0624, 2580 m). Han'a ait temel yapısı yaklaşık 30 m'lik bir alan içinde 8 odalıdır. Ancak modern yolun hemen kenarında bulunan bu yer, yol yapımı ya da kaçak kazılar sonucu büyük ölçüde tahrip edilmiştir (Resim 4). Bu tarihi yol, *Kemer Dağı*'ndan sonra kuzeybatıya doğru devam etmekte ve bugünkü *Boğaz Yaylası* üzerinde bulunan *Bandike Hanları*'na bağlanmaktadır (📍 40.3051, 40.0533, 2340 m). *Bandike Hanları*'nın yaklaşık 500 m batısında eski yol güzergâhına ait taşların bir kısmı hâlen mevcuttur (📍 40.3048, 40.0426, 2310 m- Resim 5).

Güzergâh *Boğaz Yaylası*'ndan sonra önce *Küçük Yayla* ardından da *Büyük Yayla* istikametinde kuzeybatıya doğru devam etmektedir. Dağ sırtı boyunca uzanan bu yol güzergâhı oldukça düz ve bir ordu için yürüyüşe uygundur. *Büyük Yayla*'dan sonra yine dağ sırtlarından *Örenler Yaylası* (40.3114, 40.0255, 2290 m), *Büyük Çimen Yaylası* (📍 40.3053, 40.0151, 2230 m) ardından da *Salmankas*'a ulaşılmaktadır.

Resim 4: Kemerdağı Hanları

Resim 5: Bandike Hanları ile Boğaz Yaylası arasındaki eski yol izleri

Salmankas Geçidi'nden sonra önce Balahor Yaylası'na (📍 40.4956, 39.9452, 2190 m) daha sonra da Bayburt'u Trabzon'a bağlayan tüm yolların kesiştiği Taşköprü Hanlarına varılmaktadır (📍 40.4956, 39.9452, 2100 m). Burası aslında Trabzon-Bayburt arasındaki yaz yollarının tek ayırt edici noktasıdır. Bu konuda S. Tozlu, Trabzon'dan Bayburt'a giden bir yolcu Taşköprü'den bahsediyorsa muhakkak bu yazlık yolu kullanmış olduğunu belirtmektedir⁵³. Osmanlı dönemi seyyahlarının kayıtları incelendiğinde Bayburt'tan Trabzon'a gitmek isteyen seyyahların daima Taşköprü Hanları üzerinden Trabzon'a ulaştıkları görülmektedir⁵⁴. Bu yüzden Taşköprü Hanları fetih rotasının belirlenmesindeki en önemli kıstaslardan biri olmalıdır. Eğer Osmanlı ordusu Bayburt üzerinden doğrudan Trabzon'a ulaşmış ise bunu Taşköprü Hanları üzerinden gerçekleştirmesi gerekir.

⁵³ S. Tozlu, *agt.*, s. 260, dn. 71.

⁵⁴ Bk. W. F. Ainsworth, *Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia II*, John W. Parker Press, London 1842, s. 394-396; H. F. Tozer, *Turkish Armenia and Eastern Asia Minor*, Longmans Green, London 1881, s. 430-433; B. E. Nolde, *Reise Nach Innerarabien, Kurdistan und Armenien 1892*, Druck und Verlag Von Friedrich Vieweg und Sohn, Braunschweig 1895, s. 258-295; E. L. Weeks, *From the Black Sea through Persia and India*, Harper & Brothers Publisher, New York 1986, s. 2; Lync, *age.*, s. 240.

Tarihî Galyan Yolu, Taşköprü Hanlarından sonra Karakaban Dağ Geçidi'ne⁵⁵ bağlanmaktadır. Burada yapılan arazi çalışmalarında eski bir mil taşı da (Bekirtepe mil taşı) tespit edilmiştir (📍 40.3736, 39.4600, 2500 m-Resim 6). Osmanlı döneminden itibaren mil taşlarının özellikle kış aylarında yolcuların rotalarını kaybetmemeleri için yerleştirildikleri bilinmektedir. Benzer mil taşları Aydıntepe'nin 36 km kuzeyindeki Dumlu köyü (📍 40.2555, 40.1717, 2.458 m-Resim 7) ile Aydıntepe-Bayburt istikametindeki Uluçayır mevkiinde de tespit edilmiştir⁵⁶.

Resim 6: Bekirtepe Mil Taşı

Resim 7: Dumlu Köyü Mil Taşı

Karakaban Geçidi'nden sonra sırasıyla Kazıklı Hanları (📍 40.6636, 39.7428, 2360 m - Resim 8), Gümüşki Hanları (📍 40.7296, 39.7695, 2240 m) ve ardından da *Karagöz Hanları*'na varılmıştır. Karagöz Hanlarından Ambarlı Yaylası (📍 40.7425, 39.7278, 2190) ardından da Çayırılı Hanlarına ve Galyan Vadisi ile doğrudan Esiroğlu'na ve oradan da Chalkokondyles'in bahsettiği Gölçayırı ve Boztepe'ye ulaşılmıştır.

55 Bayburt ya da Gümüşhane'den Trabzon'a ulaşan güzergâhlar üzerinde "Karakaban" olarak adlandırılan iki ayrı dağ bulunmaktadır. Bunlardan biri yukarıda bahsi geçen Taşköprü Hanlarından hemen sonra gelen dağdır. Diğer dağ ise doğrudan Maçka içerisinden geçen Karakaban Yolu üzerinde bulunmaktadır.

56 S. Çiğdem-H. Özkan-H.Yurttaş, *age.*, s. 437-438.

Resim 8: Kazıklı Hanları

Sonuç

Tarihî kaynaklar ve güncel arazi çalışmaları Bayburt-Trabzon arasında Galyan Yolu'nu fetih güzergâhı için en iyi aday yapmaktadır. Osmanlı dönemi ruzmançelerinin bu sefer için olmaması böylesine önemli bir gelişme hakkında bilim insanlarının bilgilerini kısıtlamıştır. Ayrıca sefer güzergâhı ve seferde yaşanan olayların anlatıldığı sınırlı sayıdaki kaynak ile döneme ait toponimler sefer güzergâhının tespitinde yetersiz kalmaktadır. Bunun için bu çalışmada eldeki veriler üzerinden yine Osmanlı dönemi kaynaklarında bahsi geçen bölgedeki tarihî yollara ait yazılı verilerin incelenmesi ve elde edilen verilerin sefer hakkında bilgi veren kaynaklarla birlikte değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu veriler fetih rotasını belirlemede kesinlik arz etmese de alternatifleri mümkün olan en aza indirmede önemli katkı sağlamıştır. Bu bağlamda sefer hakkında bilgi veren kaynakların neredeyse tamamının vurguladığı “Fatih’in bilinmeyen tehlikeli ve zor yollardan Trabzon’a ulaştı.” ifadesi Trabzon’a ulaşan bilinen ve belirlenmiş olan ana yol güzergâhlarının değerlendirme dışında tutulmasına vesile olmuştur. Dahası Rum tebaanın yoğun olarak yaşadığı ve bölgeden geçen büyük bir Osmanlı ordusundan, kayıtlarında muhakkak bahsetmesi gereken ancak hiçbir şekilde bahsetmeyen iki önemli manastırın üzerinde bulunduğu Maçka’da birleşen yollar yine bu ifadelerle dayalı olarak değerlendirme dışında tutulmuştur. Bu bağlamda elimizde kalan tek alternatif güzergâh *Galyan Yolu*’dur. Bu yolun Rum tebaasının yoğun olarak yaşadığı ve etkili bir nüfusa sahip olduğu Maçka içinden geçmemesi, büyük bir ordunun geçişinden bahsetmesi beklenen *Vazelon* ya da *Sümela* manastırları güzergâhlarına

bağlı olmaması, aksine Türkmen nüfusunun yoğunlukta olduğu bölgelerden geçmesi bu çalışmada önemli veriler olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca tarihî Galyan Yolu, Osmanlı döneminde doğrudan ve daha kısa sürede Trabzon'a ulaşmak isteyen yolcuların tercih ettiği bir güzergâh olmuştur. Bu güzergâhı ön plana çıkaran bir diğer önemli veri, yolun Bayburt'tan Trabzon'a ulaşmak isteyen tüm yolların birleştiği Taşköprü Hanlarından geçmesidir. Ayrıca Galyan Yolu hakkında bilgi veren 19. yüzyıl kaynakları ile Fatih'in fetih yolunu anlatan kaynakların yol durumu hakkında verdikleri bilgiler de örtüşmektedir. Dahası çalışmalar sonunda elde edilen iki önemli yer adı "Barkar/Bulgar Dağı" ve "Skylolimne"nin güncel lokasyonları da bu yol güzergâhı ile uyumludur. Tüm bu veriler doğrultunda Galyan Yolu'nun Bayburt'tan Trabzon'a kadarki kısmında yapılan saha araştırmaları da yukarıdaki iddiaları desteklemektedir. Zira bölgede tespit edilen höyükler, hanlar ve eski yola ait arkeolojik izler yolun tarihsel süreçte aktif olarak kullanıldığını göstermiştir. Saha incelemeleri sonunda güzergâhın topografik özelliklerinin döneme ait yazılı kaynaklarda fetih rotası hakkında verilen topografik özelliklerle birer bir uyması da Galyan Yolu'nu olası fetih yoluna en güçlü aday yapmıştır.

Yazar Katkıları

Çalışmanın Tasarlanması	Yazar-1 (%40) - Yazar-2 (%20) - Yazar-3 (%20) - Yazar-4 (%20)
Veri Toplanması	Yazar-1 (%40) - Yazar-2 (%20) - Yazar-3 (%20) - Yazar-4 (%20)
Veri Analizi	Yazar-1 (%40) - Yazar-2 (%20) - Yazar-3 (%20) - Yazar-4 (%20)
Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%40) - Yazar-2 (%20) - Yazar-3 (%20) - Yazar-4 (%20)
Makale Gönderimi ve Revizyonu	Yazar-1 (%40) - Yazar-2 (%20) - Yazar-3 (%20) - Yazar-4 (%20)

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir / The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, (TS.MA.e) no. 578.

Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserler

Ainsworth, W. F., *Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, John W. Parker Press, London 1842.

Arrianus, *Periplus Ponti Euxine*, translate by Aidan Liddle, Bristol Classical Press, London 2003.

Atalay, Sevgi, “Trabzon-Gümüşhane Arasındaki Tarihi İpek ve Göç Yolu”, *Kaf Dağı*, C 3/S. 2, s. 2018, s. 130-149.

Derviş Ahmet Âşikî, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

Beeks, Robert, *Etymological Dictionary of Greek*, Vol. I, Brill, Leiden and Boston 2010.

Bilgin, Mehmet, “Trabzon Bölgesi’nin Fetih Aşamaları ve Torul’un Fethi”, *İzzet Gündoğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı-Makaleler*, ed. Oktay Belli-Yücel Dağlı-M. Sinan Genim, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul 2005, s. 72-80.

Brenna, G. Shane-Tuplin, J. Christopher, “Theches: An Elusive Mountain”, *Anatolian Studies*, Vol. 73, 2023, s. 129-149.

Bryer, Anthony-Winfield, David, *Karadeniz’in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve Topografyası I*, çev. İsmail Köse, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2020.

Bryer, Anthony, “A Byzantine Family: The Gabrades, c. 979- c. 1653”, *Historical Journal University of Birmingham*, 12, 1970, s. 164-187.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, II/1, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Çiğdem, Süleyman-Özkan, Haldun-Yurttaş, Hüseyin, *Tarihî ve Kültür Varlıklarıyla Bayburt*, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Bayburt 2020.

Deyrolle, Theophile, *1869 da Trabzondan Erzuruma*, çev. Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul 1939.

Doğancı, Kâmil, “Antik Çağ’da Sahil Kentlerini İç Bölgelere Bağlayan Kara Yolları”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 44, 2020, s. 129-156.

Emecen, Feridun M., “Şeyh Cüneyd’in Akçaabad\Trabzon Sefer Güzergâhı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, Turkuvaz Yayınları, İstanbul 2020.

Fallmerayer, Jakob Philip, *Doğu'dan Fragmanlar*, çev. H. Salihoğlu, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.

Finlay, George, *A History of Greece: Mediaeval Greece and the Empire of Trebizond, A.D. 1204-1461*, William Blackwood and Sons, London and Edinburg 1851.

Fontanie, Victor, *Voyages En Orient, Entrepris Par Ordre Du Gouvernement Français de l'Année 1821 À l'Année 1829 Par V. Fontanier*, Librairie Universelle, Paris 1989.

Hahanov, Aleksandr, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, çev. E. Uzun, Eser Ofset Matbaacılık Yayınları, Trabzon 2004.

Hamilton, John, William, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: With Some Account of their Antiquities and Geology-1*, London 1842.

Hübschmann, Heinrich, *Die Altarmenischen Ortsnamen*, Oriental Press, Amsterdam 1969.

İnan Kenan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, 2003, s. 71-84.

Kayapınar, Levent, "Chalkokondyles, Laonikos (XV. yüzyıl Bizans Tarihçisi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt Ek-1, 2016, s. 260-261.

Kırzioğlu, M. Fahrettin, "1461 Turabuzon Fethi Sırasında Fatih Sultan Mehmed'in Yaya Aştığı Bulgar Dağı Neresidir?", *VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1967, s. 322-328.

Kritovulos, *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, çev. Ari Çokana, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012.

Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, Vol. I, translated by Anthony Kaldellis, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England 2014.

Lynch, Finnis Blossie Harry, *Armenia, Travels and Studies*, Vol. II, Beirut 1901.

Mihailoviç, Konstantin, *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, çev. Kemal Beydilli, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2003.

Miller, Konrad, *Itineraria Romana: Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*, Stuttgart 1916.

Miller, William, *Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1461)*, çev. N. Süleymangil, Heyomala Yayınları, İstanbul 2021.

Mitford, Bruce Timothy, "Thalatta, Thalatta: Xenophon's View of the Black Sea", *Anatolian Studies* Vol. 50, 2000, s. 127-131.

Mitford, Bruce Timothy, *East of Asia Minor: Rome's Hidden Frontier I*, Oxford University Press, Oxford 2018.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi: 1288-1485)*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım, İstanbul 2008.

Nolde, Baron Eduard, *Reise Nach Innerarabien, Kurtistan und Armenien 1892*, Druck und Verlag Von Friedrich Vieweg und Sohn, Braunschweig 1895.

Parpeci, L. *The History of Łazar P'arpeci*, transl. Robert W. Thomson, Scholars Press, Atlanta 1991.

Plinius, *The Natural History of Pliny*, by translate John Bostock-Henry T. Riley, Gutenberg Book, New York 2018.

Ptolemaios, *Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters*, transl. J. Lennart Berggren-Alexander Jones, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2000.

Southgate, Horatio, *Narrative, of the Tour through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia I*, New York 1840.

Strabon, *Geographika*, Band 3, Buch IX–XIII: Text und Übersetzung, F. Radt (ed.), Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 2004.

Tabula Peutingeriana, *Die Peutingersche Tafel*, ed. Konrad Miller, Stuttgart 1962.

Talbert, J. A., Richard, (ed.), *Map-By-Map Directory to Accompany, Barrington Atlas the Greek and Roman World*, Princeton University Press, New Jersey 2000.

Tezcan, Mehmet, “Eski Çağ’da Roma İmparatorluğu’nun Karadeniz Bölgesi Vastasıyla Hindistan ve Çin ile Ticareti”, *Klasik ve Orta Çağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, ed. Veysel Usta, Serender Yayınları, Trabzon 2012, s. 129-178.

Toumanoff, Cyrille, *Studies in Christian Caucasian History*, Georgetown University Press, Washington 1963.

Tozer, Fanshawe Henry, *Turkish Armenia and Eastern Asia Minor*, Longmans Green, London 1881.

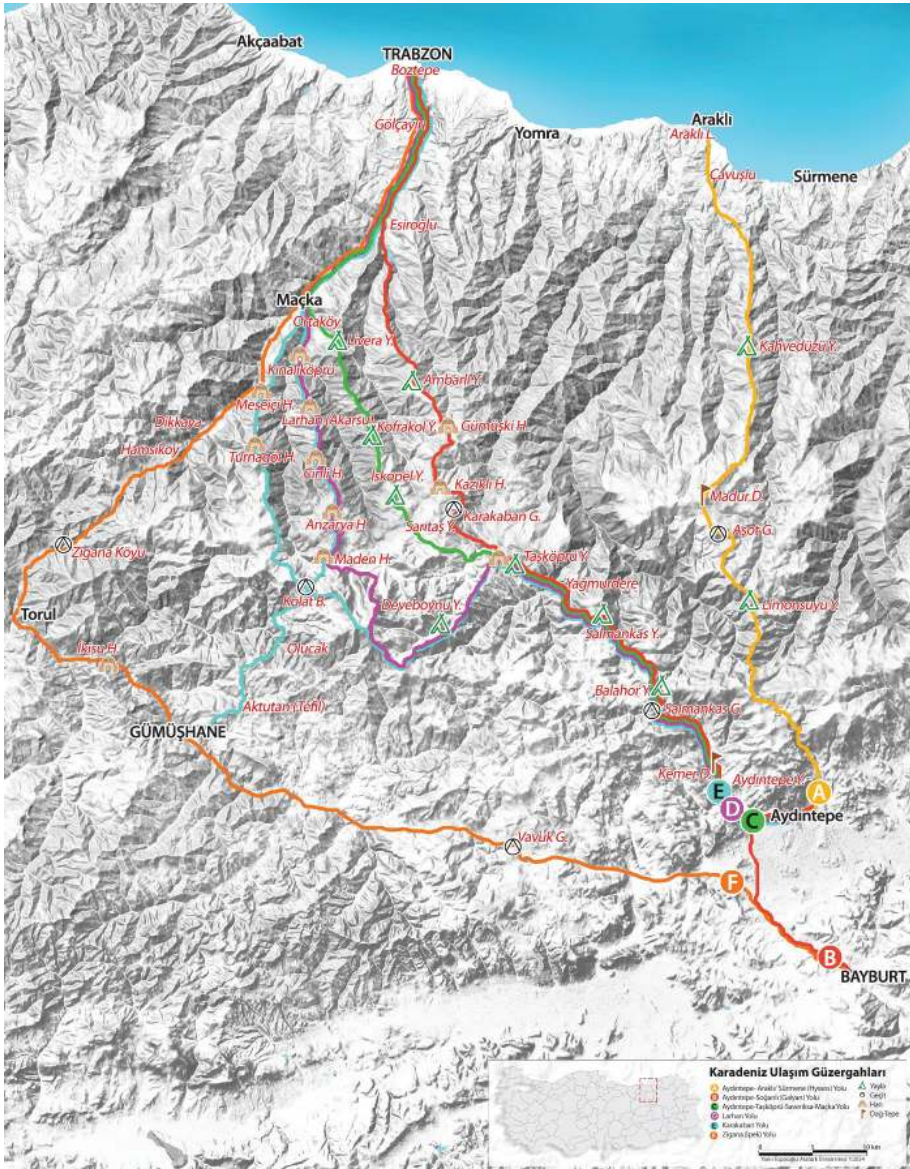
Tozlu, Selahattin, *Trabzon-Erzurum-Bayezid Yolu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997.

Tursun Bey, *Fetih Babası’nın Tarihi/Târîh-i Ebü’l-Feth*, haz. Mertol Tulum, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020.

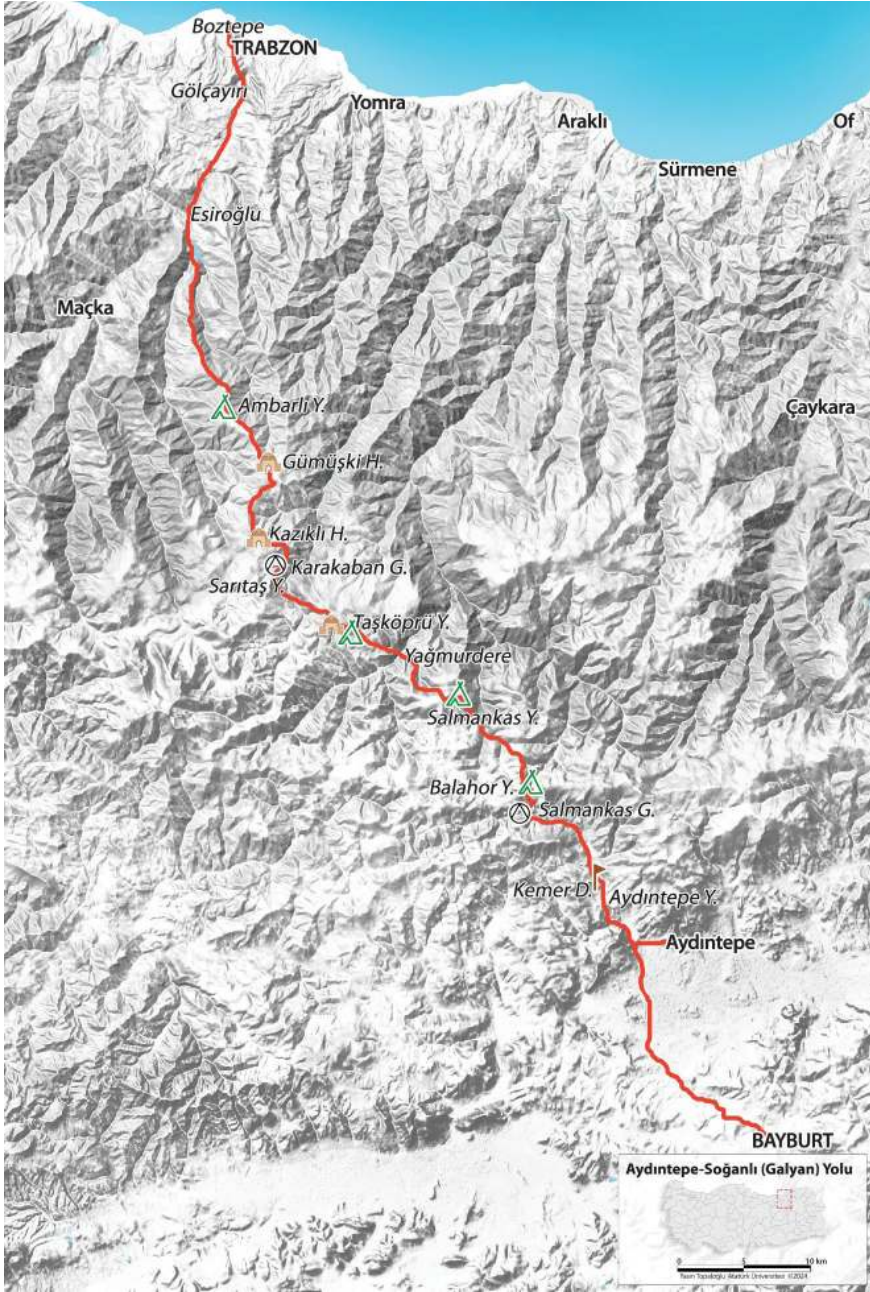
Weeks, Lord Edwin, *From the Black Sea through Persia and India*, Harper & Brothers Publisher, New York 1886.

Yılmaz, Özgür, “Marius Outrey’nin 1835 Yılında Trabzon’dan Erzurum’a Seyahati ve Erzurum Şehri Hakkında Raporu”, *Mavi Atlas*, C 7/S. 20, 2016, s. 150-167.

EKLER

Harita 1: Karadeniz Ulaşım Güzergâhları

Harita 2: Aydıntepe-Soğanlı (Galyan) Yolu